KOUZLO SLOVA V HUDBĚ

Irena Přibylová, Česká republika

Tématem letošního kolokvia jsou kouzla ve world music a většinou se mluví opravdu o kouzelné moci hudby. Přitom je s hudbou často spojené i slovo, text. Všímáme si vůbec textu? Víme, o čem texty jsou? Může mít slovo nějaký bezprostřední kouzelný či magický význam? Přikládáme slovům v hudbě nějakou působnost? Lingvisti vám řeknou, že slova se nemusí brát vážně, protože se jejich obsah mění dle konkrétní situace a podle toho, jak často se používají. Informace nám pak nepodává slovo, ale nosič slova, v našem případě tedy hudba. Kanadský vědec komunikace Marshall McLuhan (1911-1980), kterého mj. můžete znát jako otce výrazu ´globální vesnice´, dokonce tvrdí, že *the medium is the message*, médium je poselstvím, tedy že v komunikaci má pro nás význam nosič sdělení, nikoli obsah sdělení.

Já bych se ráda ve svém příspěvku krátce zabývala dobou, kdy ještě slovo mělo význam samo o sobě. Chci taky ukázat, kdy v hudbě zanedbáváme slova (nevěnujeme jim pozornost, špatně je interpretujeme), a nakonec bych se zastavila u jednoho konkrétního příkladu užití slov. Písně, které posloucháme kvůli příběhu (např. balady), tentokrát vynechám.

Za to, že slova už nemají tu sílu, co kdysi, může podle Marshalla McLuhana vynález písma. Jakmile se sdělení začalo zaznamenávat, ztratilo svou jedinečnost a údernost, rozplynulo se v množství kopií. Když to přeženu, dá se s McLuhanem říct, že lidé začali přikládat důležitost nosičům textu – od pergamenu přes papír, k filmu, obrazovce či kouskům elektroniky. Slovo mělo opravdový význam naposledy v předliterární společnosti. Např. ve staré magii platilo, že opravdové (pravé) jméno věci má ohromnou sílu. Takže vyslovením jména jsme

mohli tu věc či jev vyvolat. Dokonce i vlastní, opravdové jméno člověka bylo tajné, protože jeho vyslovení dávalo moc nad nositelem. Příklady takové síly slova dnes nacházíme např. v pohádkách, v knihách žánru fantasy či magického realismu – z běžného života zmizely.

Zajímavé je, že i když se nedochovala ona silná slova, dochovala se slova náhradní, ta, která se vyslovit mohla. Tady se ocitáme v systému TABU. V předliterární společnosti zahrnovalo tabu vše posvátné a nečisté, původně tedy objekty nedotknutelné (náčelník), nebo nebezpečné (had, medvěd). Češi tuší, že slovo medvěd vzniklo ze staršího opisu medojed, ale původní název tohoto mocného zvířete už neznáme. Nedotknutelné či nebezpečné objekty měly kouzelnou moc, mohly uškodit, proto nebylo radno je vyvolávat. Se vznikem náboženství řešilo tabu zákaz od bohů, za porušení tabu přišel božský trest. V moderní západní společnosti se objevila sociální tabu; ta sloužila jako nástroj společenské kontroly.[1)] Výsledkem procesu tabuizace jsou jednak slova eufemická, zjemnělé opisy tabuizovaných objektů, nebo v mimoslovní oblasti rituály, které důsledky vyslovení tabuizovaného slova odstraní. Je to např. používání vody (živé, mrtvé, čerstvé), rituální očišťování, křest a jeho obdoba, rituální potraviny či byliny (k jídlu, k vykuřování). Zaříkávání pak může sílu vysloveného nebo existujícího zrušit slovem.

Vrátíme-li se ke slovu a hudbě, můžeme se v této souvislosti dostat k hudbě rituální nebo ceremoniální. Hudba a slovo mají konkrétní význam. Co se stane, když dáme slovo do jiné situace, do jiného kontextu? Podle lingvistů se jeho význam oslabí. Přesně to se stalo písním či textům, které se dostaly mimo původní společnost (kmen) nebo původní situaci (rituál). Podívejme se na několik nesourodých příkladů: při střetu pohanského a křesťanského světa v Evropě ztratila

[1)] Nejznámější jsou tabu sexuální, týkající se částí mužského a ženského těla. Např. ve viktoriánské Anglii se místo slovíčka noha/*leg* u žen používal opis úd/limb a z důvodů prudérnosti se zakrývaly i nohy u piána.

význam řada zaříkávadel; přežily v úplně jiném prostředí a původní význam se jim nepřipisuje. Jako v příkladě této anglické dětské říkanky: původní pohanská část: *Rain, rain, go away, come again another day* - dostala neutrální koncovku *little Johnny wants to play*[2)] a magický význam se ztratil. Američtí antropologové začátku 20. století podobným způsobem „zneutralizovali" původní indiánské rituály, předávané po generace jen mezi vybranými osobami– stačilo je zveřejnit v knihách nebo natočit na zvukový nosič. Do dětského světa pak sklouzly v puritánské Americe původní kruhové tance se zpěvy kolem májky, koledy a dokonce i některé společenské tance.

Pokud se změna prostředí znásobí změnou jazyka, dochází ještě k dalším posunům významu. Výrazné to je u amerických spirituálů a gospelů v českém podání. Češi nemluví anglicky, a tak ve většině případů ani netuší, že jde o duchovní píseň. Zalíbí se jim povznášející, přitažlivá či rytmická melodie, a k ní si složí jednoduchý světský text. Místo o hříšnících ze zpívá o cestě vlakem na výlet... absurdní je, když takovou píseň v češtině poslouchá americký věřící a je z výsledku dojatý. Přiznám se, že jsem se v prostředí bluegrassové hudby do několika takových situací dostala a radši jsem Američanům nic nevysvětlovala. V oblasti world music jsme podobným nedorozuměním vystavováni denně. Zpěvák na pódiu, ať už z Mali, Alžírska nebo Indie, se v písni obrací ke svým předkům, jejich božským jménům, nebo přímo místnímu božstvu, a z textu si bere sílu. My mu nerozumíme, soustředíme se na barvu jeho hlasu nebo na rytmus a vesele na píseň tancujeme...a jsme zase u média, místo informace vnímáme nosič.

Slíbila jsem, že se u jednoho příkladu zastavím podrobně. Vybrala jsem si angličtinu, protože jí tady na kolokviu v Náměšti všichni rozumíte, hudbu BLUES a její spojení s praktikami VOODOO. Podle Williama Ferrise v *Encyklopedii jižanské kultury* je voodoo podzemní sekta, která spojuje černou magii z oblasti Karibiku s křesťanstvím.

[2)] Dešti, dešti, jdi pryč, vrať se někdy jindy...malý Jeník si chce hrát.

Voodoo je odvozeno z náboženství Dahomejů v západní Africe a do USA se dostalo koncem18. století z Haiti, kde si louisianští plantážníci vybírali otroky. Ještě dnes vyhledávají v USA pomoc voodoo běloši i černoši, venkovští jižanští doktoři kombinují zaříkávání z voodoo a bylinky. V *Encyklopedii amerického folkloru* se dočteme, že tato lidová medicína bude existovat, dokud budou pacienti věřit léčbě a léčiteli. Praktiky voodoo jsou chápány jako doplněk oficiální medicíny, nikoli její náhražka, upozorňují autoři.

Nás zajímá, že profesor Ferris tvrdí, že voodoo přetrvává mezi černochy kvůli hudbě – některé texty blues jsou o voodoo[3)] a vlivu na lásku; vlastně voodoo popularizují. V textech se mluví o různých atributech voodoo jako o hadech, hadích doktorech, o *mojo (hand)*. Domácí černošská komunita ví, o čem se mluví – bez vysvětlování. V komunitě poučených posluchačů jako, jste vy tady na kolokviu, nemusím jednotlivé termíny nijak vysvětlovat. Ráda bych však uvedla příklad brněnské bluesové skupiny, která si někdy před deseti lety dala jméno Hoochie Coochie Band podle své oblíbené písně „Hoochie Coochie Man" Willieho Dixona. Dixon napsal píseň na tělo Muddymu Watersovi,[4)] v textu spojil reference o kouzelnících s městským prostředím. Waters proslavil píseň mimo tradiční venkovské a jižanské voodoo prostředí - na severu v Chicagu. Jak uvádí Robert Palmer v knížce *Opravdové blues*, nebylo to však kvůli textu, ale kvůli elektrické kytaře. Moje vysvětlení? Černošským posluchačům připadal text naprosto přirozený, takzvaně bezpříznakový, a dali v tu chvíli přednost novému médiu (elektrické kytaře) před poselstvím (praktiky voodoo).

Melodie a zvuk elektrické kytary zřejmě prvotně zaujaly i česky mluvící skupinu Hoochie Coochie Band. Když se pak členové skupiny začali dostávat do kontaktu s anglicky mluvícími posluchači, zvlášť

[3)] případně hoodoo
[4)] copyright písně 1954

Američany, kteří se jim smáli, došlo jim, že je něco v nepořádku. Přišli na to, že takový název by si při prvotní znalosti věci nedali. Skončilo to výletem do Mississippi a Louisiany a hledáním kořenů blues. Muzikanti si také přivezli vlastnoručně zhotovené *mojo*, dnes jsou na blues experti a za název se nestydí. O čem se v písni mluví?[5)]

I got a black cat bone.
I got a mojo too.
I got the John de Conqueror root.
I´m gonner mess with you.
I´m gonner make you girls lead me by the hand.
The world will know the Hoochie Coochie Man.

[Pokračují další sloky].

Podle profesora Ferrise kouzlo voodo funguje, i když na ně člověk nevěří. Kouzlo funguje prostřednictím MOJO – je to plátěný pytlíček naplněný dle pokynů a s ohledem na cíl. Může obsahovat mrtvý hmyz či zvířata (kosti černé kočky, ještěrky, ptáků) plus věci očarovaného člověka (vlasy, nehty, výměšky). Do směsi se přidává kořen třezalky (anglicky John de Conqueror root). Takže v písni v několika větách slyšíme, co je v mojo váčku, jak mojo působí – na chlapa se budou lepit ženské – a jak se takovému sexuálnímu přeborníkovi říká – Hootchie Coochie Man.

Krátce o bylině. Stejně jako výrazy *mojo, hootchie coochie*, ani výraz *John de Conqueror root* nenajdete v běžném slovníku. Já jsem hledala latinsky, anglicky a česky v americkém botanickém klíči Audubon, v našem Polívkovi-Faustusovi, v populární *Obrazové encyklopedii Byliny a nakonec i v Encyklopedii jižanské kultury*. Vy už víte, že se jedná o třezalku tečkovanou. Anglicky se jí také říká *St. John´s wort*. Třezalka obecně má 8 rodů, přes 400 druhů. Naše třezalka tečkovaná na

[5)] Anglický text je v dialektu: Mám kost z černé kočky. Mám taky mojo. Mám kořen třezalky. Zapletu se s tebou. S děvčaty se budu vodit za ruku. Svět pozná, kdo je Hoochie Coochie Man.

americkém kontinentě neroste, v lidové magii a léčitelství ji tam nahradil podobný druh. Působení třezalky je popisováno takto: listy mají mírně sedativní účinek, stimulují vylučování žaludečních šťáv a žluči. Někdy se listy používají k léčbě špatného krevního oběhu a nepravidelné menstruace, jejich nejznámější použití je však jako antibakteriální prostředek při pomalu se hojících poraněních a popáleninách. Během léčby se člověk nemá vystavovat slunci, protože rostlina vyvolává přecitlivělost na světlo. Název rostliny odkazuje k historii a je spojený s narozením a krví svatého Jana a se dnem 24.června, shodou okolností slunovratem. Podle voodoo doktorů jsou různé druhy třezalky spojované s různými účinky – odhání zlé duchy, přinášejí štěstí, zajistí práci černocha u bělocha, zajistí výhru v hazardu. Dále může třezalka přinést výhru u soudu, smůlu nepřátelům, odhání zlé duchy, čarodějnice a zlé můry.

Pár řádků textu, na které jsme dnes upozornili, má neuvěřitelně široké možnosti interpretace. A to jsme ještě nerozebrali všechno. Člověk by nevěřil, jaké bohatství mu unikne, když nevnímá text. Až budete příště poslouchat blues nebo jinou píseň, zkuste se odpoutat od nosiče textu (hlasu, hudebního nástroje) a jít po významu textu. Možná budete překvapeni.

Informace o autorce na *www.ped.muni.cz/weng/*

Literatura:

Brunvand, J. H.: American Folklore. An Encyclopedia. Garland Reference Library of the Humanities, Vol. 1551, 1996.

Clevely, Andi. Obrazová encyklopedie. Bylinky. Přeložila A. Ryšková. Praha: Svojtka & Company, 2001.

Faustus, L., Polívka, F.: Botanický klíč. Praha: SPN, 1975.

McLuhan, E., Zingrone, F. /ed/: Essential McLuhan. Concord, Ontario: Anansi, 2005.

O´Grady, W., Dobrovolsky, M., Aronoff, M.: Contemporary Linguistics. An Introduction. New York: St. Martin´s Press, 1991, s. 215-216, 241-244, 435-436.

Palmer, R.: Opravdové blues. Přeložila Eva Holická. Praha: Argo a Dokořán, 2006, s. 96 - 97.

Spellenberg, R.: National Audubon Society Field Guide to North American Wildflowers: Western Region. New York: Alfred A. Knopf, 1992.

Thieret, J. W.: National Audubon Society Field Guide to North American Wildflowers: Eastern Region. New York: Alfred A. Knopf, 1992.

Wilson, Ch. R., Ferris, W. /ed/: Encyclopedia of Southern Culture. Chapel Hill: the University of North Carolina Press, 1989, s. 492-493, 507-508.